

Юлія Котенєва

КРИТЕРІЇ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕДЖУ

Стаття пов'язана з проблемою розробки та емпіричної перевірки критеріїв формування професійної ідентичності студентів педагогічного коледжу. Наведена математична кореляційно-регресійна залежність індикаторів сформованості профідентичності для експериментальної контрольної групи.

Ключові слова: кар'єра, професійна кар'єра, емпіричні критерії, професійна ідентичність.

Система української освіти на сучасному етапі розвитку суспільства зазнає істотних змін, пов'язаних зі зміною моделі культурно-історичного розвитку. Але, які б реформи не проходили в освіті, вони замикаються на конкретному виконавці – майбутньому вчителю. Саме педагог є основною фігурою при реалізації на практиці основних нововведень. І для успішного введення в практику різних інновацій, для реалізації в нових умовах, поставлених перед ним завдань, педагог повинен мати необхідний рівень професіоналізму. Суб'єктом освітньої діяльності вищого навчального закладу є студент. Тому для виявлення психолого-педагогічних умов реалізації процесу формування професійної ідентичності необхідно враховувати вплив вікових і специфічних особливостей особистості студента багатфакторно обумовлених, який саморозвивається у системі навчального процесу вузу. Це породжує різні протиріччя, які можуть виступати як стимулом, так і перешкодою для становлення професіонала, що вимагає обґрунтування і розробки критеріїв професійної ідентичності студентів педагогічного коледжу в процесі навчання у ВНЗ.

Розглянути критерії формування професійної ідентичності студентів педагогічного коледжу.

Проблемі студентства, як особливій соціально-психологічній і віковій категорії, присвячені роботи В. Акуніна, Б. Ананьєва, І. Зимової, Н. Кузьміної, Ю. Кулюткіна, В. Сластьоніна, Л. Шнейдер та інших дослідників. Значну роль у розумінні необхідності розвитку професійної кар'єри студентської молоді відіграли численні дослідження соціологів (В. Ананєв, М. Вінокуров, Ю. Вишневський, В. Герчіков, М. Горщиков, О. Кудрявцева, І. Сиднін). Серед українських дослідників феномена кар'єри можна назвати: В. Бакштановського, А. Гусєву, О. Зинов'єва, В. Ігліна, Є. Комаріва, Б. Літова, В. Петрушина, В. Полякова,

Ю. Согомонова, О. Ушакова, В. Чурилова. На сучасному етапі можна виділити ряд закордонних авторів, що присвятили свої роботи різним аспектам кар'єри: В. Берг, Ф. Беттджер, Є. Беррі, Р. Крос, Х. Маккей, Б. Швальбе. Серед провідних дослідників кар'єри найбільш помітні А. Гусєва, І. Добротворський, О. Зинов'єв, В. Іглін, Б. Літов, А. Маркова, В. Петрушин, В. Поляков, С. Попов, С. Сотникова, О. Ушаков. У роботах цих авторів зроблений акцент на розробку технологій сучасної професійної кар'єри та професійної ідентичності, у той час як теоретичні питання формування і розвитку кар'єри та ідентичності студентства розглянуті недостатньо.

Процес формування у студентів професійної ідентичності є достатньо суперечливим. На основі досліджень В. Андрєєва, С. Архангельського, А. Баталова, Є. Бочарової, Є. Горячової, В. Давидова, В. Канн-Каліка, Б. Косова, І. Ісаєва, Л. Макарової, Л. Подимової і В. Сластьоніна та інших вчених можна виділити дві групи протиріч у формуванні соціально-професійної ідентичності сучасних фахівців.

Провідним видом діяльності студента є насамперед навчальна діяльність, а потім – професійна. Тому професійна самосвідомість студента – це усвідомлення себе як студента навчально-професійної і майбутньої професійно-виробничої діяльності. У рамках нашого дослідження професійно-педагогічної діяльності.

Основними інтегральними компонентами професійної самосвідомості студента є такі складні особистісні утворення, як «Я-образ» та «Я-концепція».

У структуру узагальненого «образу-Я» сучасного студента педагогічного коледжу входять не тільки знання свого зовнішнього вигляду, знання про свої різні якості, здатності, характер, але й уявлення про ті властивості особистості, які є професійно важливими для майбутнього педагога. На основі «Я-образу» у студента складається «Я-концепція» – відносно стійка, більшою або меншою мірою усвідомлена система уявлень про самого себе, на основі якої він будує свою взаємодію з іншими людьми і ставиться до себе. «Я-концепція» дозволяє студентові вибудувати стратегію своєї професійної підготовки й майбутнього професійного росту, тобто професійної кар'єри. Це дозволяє насамперед сформуванню у студентів позитивний образ вибраної професії: історія і значення професії у наш час, предмет, умови, засоби та особливості майбутньої праці, професійні вимоги до людини, перспективи професійного розвитку, професійної кар'єри. Таким чином сучасний студент повинен мати уявлення про вимоги до сучасного професіонала у своїй галузі та позитивні зразки для наслідування в майбутній професійній діяльності [1].

На основі зіставлення «образу-Професії» з «образом-Я» у студента педагогічного коледжу формується професійний «образ-Я» і складається

усвідомлення своєї тотожності з вибраною професією, формується позитивне ставлення до себе як суб'єкта теперішньої навчально-професійної діяльності і майбутньої професійно-виробничої педагогічної діяльності.

Науковий аналіз сучасних досліджень дозволив нам представити процес формування у студентів педагогічного коледжу професійної ідентичності у таких етапах:

- впевненість у доцільності вибору професії та позитивному ставленні до себе, як до суб'єкта навчально-професійної діяльності;
- професійна ідентичність (усвідомленість професійної ідентичності з професійним образом-Я);
- професійний образ-Я;
- Я-концепція, Я-образ: ідеальний, нормативний та реальний;
- образ професії.

Результати теоретичного аналізу дозволили нам виділити три основних етапи формування у студентів педагогічного коледжу професійної ідентичності.

Перший етап (1 курс) – це період осмислення професійної ідентичності, коли на основі входження в нове соціальне й професійне середовище зовнішня студентська ідентичність переходить у внутрішню прийняту, усвідомлену, емоційно забарвлену характеристику. Як правило, це нестабільний етап, пов'язаний з адаптацією до нової соціальної ролі студента. Суть його полягає у становленні саме студентської ідентифікації («Я-студент») і передбаченні майбутньої професійної ідентичності. Цей етап можна назвати адаптаційним.

Другий етап — це період, коли на основі усвідомлення вимог нової соціально-професійної ролі і власних здатностей, а також можливостей відбувається усвідомлення досягнень, які зроблені завдяки власним зусиллям. У цей період конструктивні схеми саморозвитку перебувають у досить стабільному стані, оскільки студент починає отримувати задоволення від сприйняття себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності Я-майбутній фахівець. Я-майбутній професіонал. Я-майбутній педагог. Цей етап можна назвати стабілізаційним.

Третій етап – період, коли на основі усвідомлення спектра різноманітних професійних ролей, засвоєних у ході професіоналізації, відбувається формування нових цілей і перспектив. Це другий нестабільний період, суть якого полягає у переосмисленні й уточненні різних варіантів професійно-творчого саморозвитку, працевлаштування і побудови своєї професійної кар'єри Я – і моя професія і професійна кар'єра. Цей період умовно можна назвати уточнюючим.

Зазначені етапи формування у студентів педагогічного коледжу професійної ідентичності не існують ізольовано, вони тісно взаємозалежні

й взаємообумовлені.

Соціально-педагогічні протиріччя відбивають невідповідності між соціальними процесами, з одного боку, і функціонуванням, розвитком педагогічної системи, яка є частиною соціальної підсистеми, з іншого. Це виявляється як у відомому відставанні педагогічної системи від суспільства, що розбудовується, так і в недооцінці соціокультурної ролі освіти, що особливо тривожить у сучасних умовах. Ці протиріччя виражають, з одного боку, суспільні очікування і уявлення про цілісний образ фахівця-професіонала, його соціальний статус, моральні якості, рівні професійної підготовки, інтелігентність і т.п.; з іншого боку – реальні можливості педагогічної системи забезпечувати необхідну якість освіти в умовах загальної кризи. Другу групу протиріч можна назвати організаційно-педагогічними. Вони виникають у самій освітній системі, у процесі організації навчально-професійної діяльності студентів. У теорії і практиці здійснюється перенесення акценту з навчальної діяльності викладача на пізнавальну діяльність студента. Звідси вимога активізації навчальної роботи студентів, навчити їх вчитися, реалізувати принцип активності у професійному самовизначенні. Виникнення педагогічних протиріч, усвідомлення їх особистістю, яка формується в умовах фахової підготовки, активізує її прагнення до досягнення соціально-професійної ідентичності, тобто протиріччя виступають у якості діалектичних рушійних сил саморозвитку особистості.

У психології детермінізм розуміється як закономірна й необхідна залежність психологічних явищ і факторів, що породжують їх. Детермінізм включає причинність як сукупність обставин, що випереджають у часі наслідок і спричиняють його. Виходячи з цього, детермінанти – це конкретні фактори, обставини, які породжують явище, зумовлюють його. У педагогіці детермінізм означає уявлення про те, що діяльність індивідів визначається їхнім положенням і оточенням і що поведінка індивіда залежить від його власної волі і не є предметом вільного вибору. Таким чином, можна виділити зовнішні і внутрішні детермінанти процесу професійної ідентифікації студентів педагогічного коледжу.

Зовнішні детермінанти цього процесу можна розбити на дві досить великі групи: навчальний процес і позанавчальна діяльність. У навчальному процесі на формування у студентів професійної ідентичності впливають зміст і технологія навчання. Зміст навчання по кожній спеціальності визначається Державними стандартами. Усі дисципліни відповідно до державного стандарту розбиті на п'ять основних блоків:

1. Загальні гуманітарні і соціально-економічні дисципліни.
2. Загальні математичні і природничо-наукові дисципліни.
3. Загальні професійні дисципліни.
4. Спеціальні дисципліни.
5. Дисципліни спеціалізації.

Перші два блоки дисциплін є загальними і становлять теоретичну основу для наступних спеціальних блоків. Таким чином, усі дисципліни взаємозалежні між собою. Цей момент відбито в робочих програмах дисциплін.

Зміст навчального матеріалу зумовлює становленню професійної ідентичності студентів.

У якості узагальненої зовнішньої детермінанти формування професійної ідентичності у сучасних умовах можна назвати інформаційно насичене середовище, яке є джерелом уявлення про предмет праці, способи отримання професійної освіти, вимогах професії до людини і т.д. На перших етапах формування професійної ідентичності зовнішні детермінанти відіграють пріоритетну роль. Основою подальшого розвитку професійної ідентичності стають внутрішні умови і детермінанти.

Внутрішніми детермінантами процесу формування у студентів педагогічного коледжу професійної ідентичності є:

- біопсихологічні та індивідуально-типологічні властивості особистості (вікові особливості, властивості темпераменту, характеру, здібностей);
- особливості психічних процесів і властивостей (пам'яті, уяви, емоцій, почуттів);
- досвід (знання, уміння, навички, звички);
- особливості спрямованості (інтереси, мотиви, ідеали, світогляд, переконання).

До внутрішніх джерел становлення професійної ідентичності Л. Шнейдер відносить такі: емоційно-позитивне тло, на якому відбувалось одержання інформації про професію; позитивне сприйняття себе як суб'єкта професійної діяльності; емоційно-позитивне прийняття своєї приналежності до професійного співтовариства; успішне засвоєння, присвоєння прав і обов'язків, норм і правил професійної діяльності; готовність фахівця прийняти на себе професійну відповідальність; характер виразності і самоприйняття екзистенційного і функціонального Я; мотиваційна активність до реалізації себе на вибраному професійному поприщі.

При визначенні комплексу критеріїв і показників сформованості у студентів педагогічного коледжу професійної ідентичності ми спирались на такі основні положення:

- критерії і показники повинні охоплювати все компоненти професійної ідентичності, а саме: Я-образ, Я- концепція, образ професії, професійний ідеал, професійний образ Я;
- Я-концепція (за Р. Бернару) повинна включати три складові: когнітивну, емоційну, поведінкову;
- критерії і показники повинні співвідноситись з компонентами особистості майбутнього фахівця: когнітивний, потребово-мотиваційний,

операційно-діяльнісний, емоційний, вольовий.

Ми також враховували підходи Л. Шнейдера до виділення окремих критеріїв сформованості професійної ідентичності студентів педагогічного коледжу [9].

З урахуванням означених положень, ми виділили комплекс критеріїв і показників ефективності процесу формування у студентів педагогічного коледжу професійної ідентичності, який представлений нижче.

Критерії і показники сформованості у студентів професійної ідентичності студентів педагогічного коледжу:

Когнітивний критерій представлений показниками:

- Усвідомлення своїх професійних інтересів і здатностей.
- Усвідомлення образу своєї професії і її вимог до людини.
- Усвідомлення своєї відповідності вимогам професії, що здобувається.
- Усвідомлення перспектив професійного кар'єрного росту.

Ціннісно-мотиваційний критерій представлений показниками:

- Потреба у придбанні професійних знань і вмінь.
- Мотивація до успішної навчально-професійної діяльності.
- Ставлення до вибраної професії як до особистісної і соціальної цінності.
- Сформованість позитивного ідеалу.

Емоційно-вольовий критерій представлений показниками:

- Позитивно забарвлене ставлення до професійного навчання і професійної кар'єри.
- Адекватна оцінка себе як суб'єкта навчальної та професійної діяльності.
- Наполегливість у професійній підготовці, навчальна активність і самостійність.

Діяльнісно-практичний критерій представлений показниками:

- Сформованість професійних умінь.
- Позитивне ставлення до професійної діяльності на виробничих практиках.
- Орієнтація на творчість у навчально-професійній діяльності, прагнення до творчого самовираження, оригінальність, освоєння нових технологій і способів навчально-професійної діяльності.
- Прагнення до самовдосконалення (самоаналізу, самооцінки, самоосвіти, самореалізації).
- Академічна успішність та успішність взагалі.

Представлені критерії та показники дозволили розробити рівні сформованості професійної ідентичності студентів педагогічного коледжу експериментально їх перевірити та зробити такі висновки:

Сформованість адекватної «Я-концепції» і образу майбутньої професії за когнітивним критерієм в 2,1 раза вище в експериментальній

групі.

Сформованість професійної ідентичності потребо-мотиваційного критерію, пов'язаного з усвідомленням перспектив професійного росту, професійної кар'єри, потребою у професійних знаннях і вміннях, відношенням до професійної діяльності на виробничих практиках і орієнтацією на творчість в 1,9 разів вище.

Найбільш відрізняються відмінності між контрольною і експериментальною групами за емоційно-вольовим критерієм сформованості професійної ідентичності. Даний показник в 2,7 разів вище в експериментальній групі.

Статистично значимі відмінності отримані у діяльнісно-практичному критерії сформованості у студентів педагогічного коледжу професійної ідентичності за допомогою коефіцієнта t – Стьюдента $t_{st} = 2,7$. Порівнюючи цей результат з табличними показниками при ймовірності помилки $p = 0,05$, де $t_{кр} = 1,649$, було зроблено висновок, що середній рівень виразності професійної ідентичності за даним критерієм в 2,2 рази вище в експериментальній групі.

Отримані дані дають підставу для розробки моделі формування професійної ідентичності студентів педагогічного коледжу як складової професійної кар'єри майбутнього вчителя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананьев Б. Г. Людина як предмет пізнання / Б. Г. Ананьев. – Л., 1968. – С. 372.
2. Беспалько В. П. Системно-методичне забезпечення навчально-виховного процесу підготовки фахівців / В. П. Беспалько, Ю. Г. Татур. – М., 1989. – С. 78–112.
3. Зеер Є. Ф. Психологія індивідуально-орієнтованої професійної освіти / Є. Ф. Зеер. – 2000, С. 123–140.
4. Лапкин М. М. Мотивація навчальної діяльності і діяльності і успішність навчання студентів вузів / М. М. Лапкин, М. В. Яковлева // Психологічний журнал. – 1996. – № 4. – С. 134–140.
5. Матрос Д. Ш. Керування якістю освіти на основі нових інформаційних технологій і освітнього моніторингу / Д. Ш. Матрос, Д. М. Полев, Н. Н. Мельникова. – М., 2001. – С. 27–42.
6. Професійна педагогіка / під ред. С. Я. Батишева. – 1999. – С. 505–576.
7. Сластьонін В. О. Педагогіка : навч. посібник для студентів вищ. пед. навч. закладів / В. О. Сластьонін [та ін.]. – М., 2002. – С. 482–561.
8. Спасенніков В. В. Аналіз і проектування групової діяльності в прикладних психологічних дослідженнях / В. В. Спасенніков. – М., 1992. – 202 с.
9. Шнейдер Л. Б. Професійна ідентичність: теорія, експеримент, тренінг / Л. Б. Шнейдер. – М., 2004. – 600 с.